

DOI NUMBER

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17450166>

How to Cite This Article

Mangır, D. Ş. (2025). "Normların Gölgesinde: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Yeni Paradigmaları", *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (e-ISSN:2587-2168), Vol:11, Issue:5; pp: 232-245.

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Normların Gölgesinde: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Yeni Paradigmaları

In the Shadow of Norms: New Paradigms in Turkey's Middle East Policy

Demet Şefika Mangır ¹

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin günümüz Orta Doğu politikasını, güç ve ekonomi temelli çıkar arayışlarının yanı sıra, uluslararası hukuk normlarının sunduğu meşruiyet çerçevesiyle incelemektedir. Uluslararası hukuk normlarının sağladığı imkânlar ve koyduğu sınırlamalar doğrultusunda Türkiye'nin dış politika manevra alanını hem genişletmekte hem de daralmaktadır. Bu nedenle makale, teorik yaklaşımların birbirini tamamlayan yönlerini ortaya koyarak Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin çok-kutupluluk dönemindeki dış politika pratiklerini bütüncül bir perspektifle incelemektedir. Günümüz Orta Doğu ve Türkiye eksenli dış politika dinamiklerini uluslararası ilişkiler kuramları ve jeopolitik perspektifler üzerinden analiz etmekte; Realizm ve neo-realizm çerçevesi, bölgedeki güç mücadelesi, güvenlik ikilemi ve stratejik özerklik arayışını açıklamada temel referans noktaları sunmaktadır. Liberalizm ve neo-liberal kurumsalcılık, ekonomik karşılıklı bağımlılık, iç siyaset-dış politika etkileşimi ve kurumların işlevi üzerinden bölgesel işbirliği olanaklarını değerlendirmektedir. Jeopolitik, devletlerin mekânsal konum ve kaynaklar üzerinden stratejik davranışlarını vurgularken, eleştirel jeopolitik ise bu davranışların söylemsel ve ideolojik boyutlarını çözümlemektedir. Dolayısıyla güç, ekonomi ve söylem eksenlerinin birlikte okunması, Orta Doğu'daki akışkan ittifaklar ve Türkiye'nin stratejik özerklik politikalarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda makalede, Türkiye'nin Orta Doğu eksenli dış politikasını yalnızca güç dengeleri ve ekonomik çıkarlar üzerinden değil, aynı zamanda uluslararası hukuk normlarının sağladığı imkânlar ve getirdiği sınırlamalara odaklanılmıştır. Makale, Türkiye'nin Orta Doğu'daki dış politikasının yeni paradigmasını dikkate alarak, realpolitik unsurlar (güç, güvenlik, ekonomi) ile normatif düzen (uluslararası hukuk, insan hakları, uluslararası kurumlar) arasındaki etkileşimi ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Realizm ve Liberalizm, Jeopolitik, Türk Dış Politikası, Uluslararası Hukuk.

ABSTRACT

This study examines Turkey's contemporary Middle East policy, not only through its pursuit of power and economics, but also through the frameworks offered by international legal norms. The possibilities and regulatory limitations of international legal norms are applied both in expanding Turkey's external maneuverability and in expanding its policy. Therefore, this article examines Türkiye's and regional countries' foreign policy practices in the era of multipolarity from a holistic perspective, ensuring the alignment of theoretical policies. It analyzes contemporary Middle East and Turkey-centric foreign policy dynamics through theories of international markets and geopolitical perspectives. Realism and neo-realism frameworks provide fundamental reference points for monitoring regional power struggles, security dilemmas, and the search for autonomy. Liberalism and neo-liberal institutionalism intensify opportunities for economic interrelationships, domestic politics-foreign policy trade, and growth-oriented regional cooperation. Geopolitics emphasizes the data states acquire through their spatial location and resources, while critical geopolitics describes this trajectory and analyzes its ideological dimensions. Therefore, a joint reading of power, economy, and their axes contributes to the comprehensive understanding of coalition alliances in the Middle East and Turkey's construction of autonomy policies. In this context, Turkey's Middle East-oriented foreign policy is not only focused on the balance of power and economic interests, but also on the options and limitations presented by international legal norms. By considering the new paradigms of Türkiye's foreign policy in the Middle East, the article aims to reveal the strengthening of realpolitik elements (power, security, economy) and the normative order (international law, human rights, international institutions).

Keywords: Middle East, Realism and Liberalism, Geopolitics, Turkish Foreign Policy, International Law.

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler yazınında ulus-devletlerin dış politika davranışlarını açıklayan ana akımlar -realizm, neo-realizm, liberalizm ve neo-liberal kurumsalcılık- anarşik sistem, güç dağılımı, kurumsal bağımlılık ve karşılıklı bağımlılık gibi kavramlarla tutarlılık sunmakta; jeopolitik ise bu tartışmayı mekân, konum ve bağlantısallık üzerinden devletin güç üretimi ve güvenlik arayışına bağlayarak tamamlamaktadır. Bu yaklaşım, coğrafi tahayyüllerin ve söylemlerin dış politikayı yalnızca yansıtmadığını, aynı zamanda kurduğunu göstermesi bakımından özellikle 1980'ler sonrasında gelişen eleştirel jeopolitik çizgisiyle önem kazanmıştır (Ö Tuathail ve Agnew, 1992: 193-195). Dolayısıyla, Uluslararası İlişkilerde devlet davranışları genellikle realizm, neo-realizm, liberalizm ve neo-liberalizm gibi teorik perspektiflerle açıklanırken, bu davranışların meşruiyet sınırlarını çizen uluslararası hukuk normatif bir çerçeve sunmaktadır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2(4). maddesiyle güvence altına alınan kuvvet kullanma yasağı ve 51. maddede düzenlenen meşru müdafaa hakkı, devletlerin jeopolitik çıkar arayışlarını hukuki zeminde sınırlamaktadır (Corten, 2021: 48). Bu bağlamda Orta Doğu'da 2020 sonrası dönemde yaşanan krizler, özellikle Suriye, Libya ve Gazze bağlamında, devletlerin realist güvenlik kaygıları ile uluslararası hukukun getirdiği sınırlamalar arasında gidip geldiğini göstermektedir.

Türkiye'nin stratejik özerklik arayışı da yalnızca güç ve denge siyasetiyle değil, aynı zamanda uluslararası hukuk normlarıyla sınanmaktadır. Doğu Akdeniz'deki Mavi Vatan söylemi, deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) bağlamında ciddi tartışmalara yol açmıştır (Denizeau, 2021: 25). Benzer şekilde, Türkiye'nin Suriye'deki sınır ötesi operasyonları, uluslararası hukukun kuvvet kullanma rejimi ile güvenlik kaygılarının çatışmasını ortaya koymaktadır (Akande ve Tzanakopoulos, 2021: 1302).

Soğuk Savaş sonrası liberal uluslararası düzenin evrimi, 2010'lar ve 2020'lerde derin bir krizle anılırken; düzenin içeride kurucu koalisyonunun çözülmesi ve meşruiyet ile toplumsal amaç krizleri, çok-kutupluluğun yükselişiyle birleşerek orta güçlerin manevra alanını genişletmiştir. Bu bağlamda 2020 sonrasında Orta Doğu'da görülen yakınlaşma/normalleşme dalgası ve Türkiye'nin stratejik özerklik arayışı; güç dengesi kadar jeo-ekonomik kırılganlık, ağ-bağımlılık ve söylemsel meşruiyet dinamiklerince şekillenmektedir (Aydın-Düzgit, 2023: 2322). Bu bağlamda liberal ve neo-liberal kuramların öne çıkardığı uluslararası kurumlar ve normlar da hukuki açıdan önem taşımaktadır. Örneğin, 2020 sonrası dönemde Körfez ülkeleri ile İsrail arasındaki İbrahim Anlaşmaları, yalnızca diplomatik normalleşme değil, aynı zamanda uluslararası hukukun barışçı ilişkiler ve antlaşmalar yoluyla işleyişine bir örnek sunmaktadır (UAE, 2020:1-7). Eleştirel jeopolitik yaklaşım ise uluslararası hukukun evrensel iddialarının aslında güç ilişkileriyle iç içe geçtiğini göstermektedir. İnsan hakları ve demokrasi söylemlerinin jeopolitik bağlamda seçmeci uygulandığı, uluslararası hukukun araçsallaştırıldığı yönünde eleştiriler doğurmuştur (Koskenniemi, 2005: 563). Bu nedenle 2020 sonrası Orta Doğu ve Türkiye eksenli dış politikayı analiz ederken, yalnızca güç ve ekonomi boyutları değil, aynı zamanda hukuk normlarının yarattığı imkânlar ve sınırlamalar da dikkate alınmalıdır.

Türkiye'nin stratejik özerklik kavramsallaştırmasının 2020'ler sonrasında aldığı biçim, üç bileşene yaslanmakta: yapısal yönelim /çok-kutupluluğa uyum, siyasal motivasyon /rejim güvenliği/siyasal meşruiyet ve ekonomik altyapı /jeoekonomi/ekonomik güvenlik. Bu üçlü çerçeve, söylem ile icraat arasındaki açılmaları da görünür kılmaktadır. Hem yüksek siyasete /güvenlik-savunma) aşırı odaklanma hem de iç siyasal önceliklerle jeopolitik zorunlulukların çatışması, özerklik söyleminin uygulanabilirliğini sınırlamaktadır (Aydın-Düzgit vd., 2025: 6). Bu eğilim, Türkiye'nin post-Batıcı düzende özerklik arayışını yeni bağımlılık türleriyle birlikte düşünmeyi gerektirmektedir. 2000'lerin ilk on yılını şekillendiren karşılıklı bağımlılık mantığı -arabuluculuk, bölgesel bütünleşme- 2010'ların ikinci yarısından itibaren yerini daha müdahaleci/tek yanlı ve pazarlıkçı bir çizgiye bırakmış; 2020'lerde ise seçmeci normalleşme ve esnek hizalanma davranışları ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Batı-dışı ekonomik ve teknolojik ağlara yönelim ile Batı kurumlarıyla konu-bazlı iş birliğinin birlikte yürütülmesi, özerklik arayışının ikili niteliğini teyit etmektedir (Kutlay ve Öniş, 2021: 1098–1100).

Orta Doğu'daki ittifak örüntüleri 2011 sonrası dönemde akışkan nitelik kazanmış, 2020'ler boyunca da kurumsallaşmamış, hızla değişebilen, konu-temelli iş birlikleri yaygınlaşmıştır. Bu dinamik, klasik denge-tehdit mantıklarını bütünüyle geçersiz kılmaya da, hizalanmaların esneklediğini ve bölgesel düzenin parçalanışını göstermektedir. Türkiye'nin Bileşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'la 2021–2024 arasında yürüttüğü normalleşme adımları da bu akışkan örüntüye uymaktadır (Kardaş ve Sinkaya, 2024:513–516). Bu resmin jeo-ekonomik boyutu, küresel ağ bağımlılıklarının silahlaştırılması literatürüyle kesişmekte; ödeme sistemleri, tedarik zincirleri ve veri altyapıları gibi merkezi ağlara erişim, devletlerin dış politikada ekonomik baskı ve yaptırım kapasitesini artırmaktadır. Orta güçlerin özerklik stratejileri bu ağlarda yeniden yönlendirme, çeşitlendirme ve bağımsızlık arayışlarını tetiklemektedir (Farrell ve Newman, 2019: 58). Bu bağlamda Türkiye'nin 2020'ler boyunca Batı-dışı ticaret/finans kanallarını çeşitlendirmesi aynı zamanda böyle bir ağ dayanıklılığı mantığıyla okunabilmektedir. Dolayısıyla, iç siyaset-dış politika etkileşimi tarafında, 2013 sonrası kalın popülizm ve Batı-karşıtı söylem; dış politikanın iç meşruiyet üretimiyle iç içe geçtiğini, kurumlar ve normlarla mesafeli ilişkinin dilsel ve pratik izdüşümler yarattığını göstermiştir. Bu dönemde uluslararası örgütlere güvensizlik ve milli dış politika vurgusu belirginleşirken, 2020'ler itibarıyla seçmeci normalleşme çizgisiyle birlikte esnek-işlevselci bir söylematik üretilmiştir (Kaliber ve Kaliber, 2019: 9). Bu dönüşüm, eleştirel jeopolitiğin pratik jeopolitik akıl yürütme dediği, iç/dış sınırlarını yeniden çizen söylemsel kurgularla uyumludur.

Türkiye'nin 2020 sonrası normalleşme gündeminde -BAE, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail'le- izlenen seçmeci yakınlaşma, bir yandan bölgesel rekabetin maliyetlerini kontrol etmeyi, diğer yandan jeo-ekonomik kazanımları maksimize etmeyi hedefledi; ancak Gazze savaşı (Ekim 2023) gibi şoklar bu sürecin kırılganlığını ortaya çıkardı. Bu dalgalı seyir, yapısal güç dağılımındaki kaymaya verilen uyum tepkisinin ve aynı zamanda karşılıklı bağımlılık fırsatlarının birlikte işlediğini göstermektedir (Kardaş ve Sinkaya, 2024: 517). Son olarak, Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Suriye dosyalarında gözlenen güvenlik-merkezli coğrafi söylemlerin içeride/dışarıda meşruiyet üretimine bağlanması, eleştirel jeopolitiğin devlet söylemi-mekân ilişkisine dair uyarılarını

da güncel kılmaktadır (Ó Tuathail ve Agnew, 1992: 196). Bu nedenle makale, 2020 sonrası Türkiye'nin Orta Doğu politikasında, güç ve güvenlik (realizm/neo-realizm), kurumlar ve karşılıklı bağımlılık (liberalizm/neo-liberal kurumsalcılık) ve söylem-mekân-iktidar üçgeni (eleştirel jeopolitik) çerçevesinde uluslararası hukukun normlarının işlevselliği bağlamında konuyu ele almaktadır. Böylelikle kuramlar-arası köprü kuran bir jeopolitik okuma, 2020'ler Orta Doğusunun akışkan ittifak yapıları ve jeo-ekonomik ağ kırılğanlıkları bağlamında, Türkiye'nin stratejik özerklik pratiklerini çözümlemeye imkân tanıyacaktır. Dahası 2020 sonrası çok-kutuplu uluslararası sistemde Türkiye'nin ve Orta Doğu'daki devletlerin dış politika davranışlarını, realizm, neo-realizm, liberalizm, neo-liberalizm ve jeopolitik/eleştirel jeopolitik yaklaşımlar ile uluslararası hukuk normları birlikte ele alındığında nasıl açıklayabiliriz? Sorusuyla dış politika analizine tek boyutlu değil çoğulcu bir kuramsal bakış getirmekle bir yanıt bulmuş olacaktır.

2. REALİZM, NEO-REALİZM VE ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE VE ORTA DOĞU'DA GÜÇ, GÜVENLİK VE JEOPOLİTİK

Günümüz Orta Doğu, yoğun güç rekabetleri, güvenlik endişeleri ve değişen jeopolitik ittifaklarla şekillenmiştir. Türkiye'nin bölgesel rolü daha iddialı hale gelirken, uzun süredir devam eden çatışmalar -Suriye, Yemen- ve yeni gerilimler -Doğu Akdeniz anlaşmazlıkları İsrail-Filistin Savaşı gibi- devlet çıkarları ile uluslararası hukuk normları arasındaki mücadelenin altını çizmektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde Realizm ve Neo-Realizm teorik bakış açıları, devletlerin davranışlarına ilişkin içgörüler sunmakta ve çoğu zaman ulusal güç ve güvenlik gerekliliklerinin uluslararası hukuku nasıl gölgede bırakabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ve Orta Doğu devletlerini bu bakış açıları üzerinden incelemek ve güç siyaseti, güvenlik stratejileri ve enerji jeopolitiği alanlarında son dönemdeki gelişmelere ve bunların uluslararası hukukla nasıl kesiştiğine odaklanmak gerekmektedir.

Realizm, anarşik uluslararası sistemde devletlerin başat aktörler olduğu, temel güdülerinin hayatta kalma, çıkar ve güç olduğu varsayımına dayanmakta iken; Neo-Realizm devlet davranışını sistemin yapısı ve güç dağılımı /kutupsallık üzerinden açıklamaktadır. Her iki yaklaşım da uluslararası hukukun büyük güçleri kalıcı biçimde sınırlandırabildiğine kuşkuyla bakmaktadır. Bu bağlamda realist görüş içinde, uluslararası hukuk genellikle bağımsız bir güç denetimi aracı olarak değil, devletlerin uygun gördükleri zaman kullandıkları bir araç veya dil olarak görülür (Paulus, 2002: 270). Nitekim devletler, güvenlik çıkarları nedeniyle gerçekleştirdikleri eylemleri savunmak için sıklıkla yasal gerekçeleri seçici bir şekilde kullanarak uluslararası hukuku araçsallaştırlar. Örneğin, devletler ulusal güvenlik için gerekli gördükleri askeri operasyonlar gerçekleştirdiklerinde; bu eylemler terörle mücadele veya meşru müdafaa önlemleri olarak çerçevelendiğinde “uluslararası hukuka veya BM kararlarına çok az bağlılık” gösterme eğilimindedirler. BM Şartı ve uluslararası hukuk normları -egemenlik ve müdahale etmeme gibi- resmi olarak devletlerin davranışlarını düzenleyebilir, ancak büyük güçler bunları uygulamazsa pratikte etkileri sınırlı kalmaktadır. Realistler, birçok Orta Doğu krizinde BM Güvenlik Konseyi'nin felç olmasını bunun kanıtı olarak göstermişlerdir. Büyük güçlerin veto hakları ve farklı çıkarları, genellikle kolektif yasal eylemleri engellemekte ve uluslararası hukukun kısıtlamalarına rağmen ulusal güvenlik ve çıkarların uluslararası düzeyde aktörlerin davranışlarını şekillendirmeye devam ettiği görüşü hakimdir (Trahan, 2022:211). Bununla birlikte, devletler uluslararası hukuku nadiren reddetmekte; bunun yerine, ihtiyaçlarına uygun olarak yasal normları yeniden yorumlama veya genişletme girişiminde bulunmaktadır. Bu durum, bir devletin, ev sahibi devletin harekete geçemediği veya geçmek istemediği durumlarda, sınır ötesi devlet dışı tehditlere karşı saldırı hakkı verdiğini iddia edebileceği isteksiz veya aciz /unwilling or unable ilkesi gibi yeni doktrinlerde görülmektedir (Jordan, 2024:154). Bu tür argümanlar tartışmalı olmaya devam etmekle birlikte genellikle yerleşik uluslararası hukukla çelişmektedir, ancak bu durum realist mantıkla hareket eden devletlerin, güç odaklı eylemlerini yasal gerekçelerle örtbas etmeye çalıştıklarını göstermektedir (Obregón Fernández, 2023:1799). Genel olarak, realizm ve uluslararası hukuk arasındaki gerilim, Orta Doğu'nun çağdaş jeopolitiğinde sürekli gündemde olan bir konu olagelmıştır. Reelpolitik devletlerin davranışlarını yönlendirirken, uluslararası hukuk meşruiyet dilini sağlar ve bu dil, koşullara bağlı olarak uyulduğunda veya ihlal edildiğinde saygı görmektedir.

2020'den bu yana, yerel güçlerin değişen koşullara uyum sağlamasıyla Orta Doğu bölgesel düzeninde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Önemli bir eğilim, dış güçlerin nispi geri çekilmesi veya yeniden dengelenmesidir –örneğin, ABD'nin doğrudan askeri varlığını azaltması- Amerika sonrası bölgesel dönem olarak adlandırdığı bir döneme yol açmıştır. Bu boşlukta, bölge ülkeleri ittifakları ve rekabetleri yeniden tanımlamak için inisiyatif almıştır. 2011 Arap Baharı ve sonrasındaki on yıllık kargaşa, parçalanmış devletler -Suriye, Libya, Yemen- ve artan mezhepsel ve ideolojik rekabet -öncelikle Sünni Suudi Arabistan ile Şii İran arasında- mirasını bırakmıştır (Del Sarto ve Soler i Lecha, 2024: 1452). On yılın sonunda, savaş yorgunluğu ve değişen öncelikler, gerginliğin azalmasına yönelik adımların atılmasına neden olmuştur. Özellikle Mart 2023'te Suudi Arabistan ve İran,

Çin'in arabuluculuğunda bir anlaşma imzalayarak ilişkilerini normalleştirdiklerini ve yedi yıllık diplomatik kopukluğu sona erdirdiklerini duyurmuşlardır (The Guardian, 10.03.2023). Bu yakınlaşma pragmatik düşüncelerle yönlendirildi: Riyad, Suudi topraklarına yönelik -İran ile bağlantılı- Husi isyancıların saldırılarını sona erdirmek ve ekonomik kalkınma planları için istikrar sağlamak isterken, Tahran ise izolasyon ve ekonomik baskıyı hafifletmeyi amaçlıyordu. Böylece, Riyad'ın Yemen kaynaklı füze/İHA tehditlerini azaltma ve kalkınma ajandasını güvenceye alma; Tahran'ın ise izolasyonu ve ekonomik baskıyı hafifletme hedefleri, pragmatik bir realizm çizgisinde bulundu. Suudi Arabistan ile İran arasındaki bu yumuşama ile birlikte, diğer bölge içi ilişkiler de yeniden düzenlendi (Chinese MFA, 2023). 2020'deki Abraham Anlaşmaları ile birkaç Arap devleti -BAE, Bahreyn ve daha sonra diğerleri- İsrail ile resmi barış imzaladı. Bu dramatik yeniden düzenleme, büyük ölçüde İran'a yönelik ortak stratejik endişelerden kaynaklanmaktadır (Singer, 2021:455). Bu anlaşmalar, doğası gereği siyasi olmakla birlikte, tanıma ve diplomasi gibi konularda uluslararası hukukla kesişmektedir, ancak temelde dengeleyici bir davranıştan doğmuştur: Körfez devletleri, İran'ın bölgesel etkisine karşı koymak için İsrail ve dolayısıyla ABD bloğu ile ittifak kurmuşlardır.

2022-2023 yıllarına gelindiğinde, Türkiye, Mısır, BAE ve Suudi Arabistan eski rakipleriyle diplomatik normalleşme çabalarına girişti. Bu yakınlaşma dalgası, 2020'den beri ortaya çıkan gerilimin azaltılması ve yeni bir Orta Doğu düzeni arayışı olarak tanımlanmaktadır. Analistler, değişen bölgesel dinamikler ve iç baskılar nedeniyle Orta Doğu hükümetlerinin, doğrudan çatışmaların yorgunluğa ve ekonomik toparlanma ihtiyacına yol açtığı yeni bir jeopolitik gerçekliğe uyum sağlamak zorunda kaldığını savunmaktadır (Bazoobandi, 2020:12). Realist bir bakış açısıyla devletler, işbirliğinin veya en azından soğuk barışın rejim istikrarı ve kalkınma açısından sürekli vekâlet savaşlarından daha yararlı olacağını farkına varmışlardır. Bu olumlu gelişmelere rağmen, Orta Doğu'da güvenlik sorunları ve güç mücadeleleri devam etmektedir. İran'ın nükleer emelleri ve İsrail'in bunları engelleme kararlılığı veya Türkiye'nin zorlu güvenlik sorunları, politikaların yönünü belirlemeye devam ediyor. Suriye ve Yemen'deki çatışmalar yoğunlukları değişmekle birlikte, tam olarak çözülmüş değildir. Bölgenin jeopolitiği stratejik avantaj sağlayan enerji kaynaklarıyla da bağlantılıdır. Suudi Arabistan, BAE, Katar ve İran gibi petrol ve doğalgaz zengini ülkeler, enerji ihracatı yoluyla özellikle küresel fiyatları etkileyen OPEC+ de nüfuzlarını kullanırken, enerji transit rotalarının -Basra Körfezi, Kızıldeniz, Doğu Akdeniz- kontrolü önemli bir stratejik konu olmaya devam etmektedir. Küresel olarak Orta Doğu petrolüne olan ilgi ABD'den Asya'ya değişkenlik göstermiş, Körfez ülkeleri enerji gücünün bir aracı olmaya devam ederken ortaklıklar çeşitlenmiştir (Hafner vd, 2023: 366). Bu manzara, enerji jeopolitiği ve sınır ötesi müdahalelerin yasallığı gibi belirli temalara girmeden önce, Türkiye'nin rolünü incelememiz için zemin hazırlamaktadır.

Orta Doğu ve küresel stratejik arenalarda yer alan Türkiye'nin dış politikası belirgin bir realist dönüşüm geçirmiştir. Komşularla sıfır sorun, yumuşak güç ve işbirliğine dayalı ilişkilerin yerini daha sert bir güç politikası almıştır. 2016 sonrası Fethullah Gülen ağının tasfiyesi iç kontrolü pekiştirmiş ve daha kararlı dış eylemler yapılmasını sağlamıştır. Türkiye sınırları içindeki ve dışındaki terör kaynaklarını ortadan kaldırmaya odaklanan ve askeri güç kullanmaya daha hazır olan yeni bir güvenlik doktrini benimsemiş ve büyük güçler arasında denge kurarak ve Türkiye'nin bölgesel etkisini genişleten özerk bir dış politika izleme çabası içerisine girmiştir (Gümüş, 2022: 176). Bu değişiklikler realist bakış açısıyla Türkiye için, özerk bir dış politika, caydırıcılığın artması ve bölgesel etki alanının genişlemesi ile sonuçlanmıştır. Kısacası, Ankara klasik realist davranışlarla uyumlu bir şekilde sert güvenlik çıkarlarını ve güç projeksiyonunu önceliklendirmeye ve bu dönüşümün somut sonuçlarını, 2016 yılından bu yana sayısız sınır ötesi askeri operasyonda- 2016-17'de Fırat Kalkanı Operasyonu, 2018'de Zeytin Dalı Operasyonu, 2019'da Barış Pınarı Operasyonu ve Kuzey Irak'ta (PKK militanlarına karşı tekrarlanan operasyonlar)- göstermiş oldu (Akgönül vd., 2023: 145).

Türkiye uluslararası hukuk çerçevesinde bu müdahaleleri geniş kapsamlı bir meşru müdafaa anlayışı ve terörist tehditlerin Türkiye topraklarına ulaşmadan önlenmesi gerekliliği ile gerekçelendirmiştir (Nessa ve Kleczkowska, 2024: 19). Türkiye'nin iddialı tavrı terörle mücadeleyle sınırlı kalmadı. Libya iç savaşında Türkiye, BM tarafından tanınan Trablus hükümetini desteklemek için askeri danışmanlar ve insansız hava araçlarıyla müdahale etti (2019-2020) ve Mısır ve BAE tarafından desteklenen rakip güçlere karşı dengeleri değiştirdi (Süsler, 2022: 11). Güney Kafkasya'da, Türkiye'nin Karabağ savaşında Azerbaycan'a verdiği destek -diplomatik ve silah tedariki- bölgede belirleyici bir aktör olma niyetinin bir başka göstergesi olmuştur (Hecht, 2022: 4). Belki de en tartışmalı olanı, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Yunanistan, Kıbrıs ve diğer muhaliflerin karşı çıkmasına rağmen deniz bölgeleri ve enerji arama haklarını savunarak iddialı bir gündem izlemesiydi (EPRS, 2020). Bu aktif dış politika, Türkiye'yi, kendi çıkarlarını ve artan yeteneklerini daha iyi yansıtmak için statükoyu değiştirmeye çalışan, bölgesinde yükselen bir revizyonist güç olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Fisher-Onar, 2022:8). Nitekim Türkiye, terör gruplarıyla mücadeleyi Türkiye sınırlarının ötesine taşımak, güvenli bölgeler oluşturmak ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek düşman unsurların

(Suriye’de özerk bir Kürt bölgesi gibi) ortaya çıkmasını önlemek amaçlarına dayanan yeni bir güvenlik konseptini açıkça ilan etmiştir. Bu doktrin, savunma sanayisinin gelişmesinde (insansız hava araçları, füzeler) bir artış ve gerektiğinde Batı’nın onayı olmadan hareket etme istekliliği ile birlikte gelmiştir. Bu politikalar, algılanan hoşgörülü uluslararası ortama ve Suriye/Irak’taki güç boşluklarına tek taraflı olarak ulusal çıkarları güvence altına almak için yanıt veren neo-realist mantığı yansıtmaktadır.

Türkiye’nin realist dönüşümün sınırları askeri, politik ve ekonomik açılardan karşılık görmüştür. Askeri açıdan Suriye’deki operasyonlardan kaynaklı Esad rejimi ile çatışmaya (İdlib’de düzinelerce Türk askeri şehit edilmiştir) yol açarken ve politik açıdan Rusya ve ABD ile gerginliğe (ikisi de çatışan gündemlerle Suriye’de bulunuyordu) yol açmıştır. Ekonomik olarak, Türkiye’nin eski bölgesel ortaklarından soyutlanması ve ülke içindeki sorunlar (enflasyon gibi) duruşunu yumuşatması için teşvikleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, 2021-2022’den bu yana Türkiye, çeşitli Orta Doğu ülkeleriyle diplomatik bir sıfırlama gerçekleştirerek, Arap Baharı ve 2013 sonrasında ideolojik ayrılıklar nedeniyle rakip olan BAE ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini kısmen yatırım çekmek ve bölgesel izolasyondan kurtulmak için iyileştirme yoluna gitti. Ayrıca Mısır ile yakınlaşmaya çalıştı ve yıllar süren yabancılaşmanın ardından İsrail ile diyalogu yeniden başlatmıştır (Jabbour, 2022:10). Bu eğilim, daha önce belirtilen daha geniş bölgesel gerginliğin azaltılmasıyla örtüşmektedir. Bu durum Türkiye’nin bölgesel-sistemsal değişikliklere uyum sağlaması ve askeri kararlılık ve sık sık askeri araçlara ve zorlayıcı diplomasiye başvurma döneminin ardından bir normalleşme sürecinin gerekli olduğunu kabul etmesi olarak görülmektedir. Aslında, Türkiye’nin realist iktidar hırsı, çatışmalar çıkmaza girdiğinde veya ters etki yarattığında, diplomasi ve yumuşamanın pragmatik bir şekilde kabul edilmesiyle dengelenmek zorundaydı. Bu realist yaklaşımların her zaman sürekli saldırganlık anlamına gelmediğinin altını çizmek gerekmekte, dahası yeni koşullar altında ulusal çıkarları en üst düzeye çıkarmak için stratejik revize anlamına da gelebilmektedir.

Görüldüğü üzere, Türkiye’nin 2020 sonrası Orta Doğu politikasındaki yönelim, çok-kutupluluğun belirginleştiği bir uluslararası ortamda stratejik özerklik arayışının -yapısal yönelim, siyasal güdü, ve ekonomik alt yapı-kurumsallaştığı; ancak dış baskılar ile iç rejim güvenliği önceliklerinin zaman zaman çeliştiği bir hat izlemiştir. Bu siyasal yönelim uluslararası hukuk perspektifiyle değerlendirildiğinde, Türkiye’nin BM Şartı’nın 2(4) maddesinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağı ile 51. maddede yer alan meşru müdafaa hakkı arasındaki gri alanlarda hareket etmeye çalıştığı görülmektedir. Suriye’nin kuzeyine yönelik sınır ötesi operasyonlar, Ankara tarafından çoğu kez terör tehdidine karşı önleyici meşru müdafaa argümanı ile gerekçelendirilmiş; fakat bu gerekçelendirme, uluslararası hukuk doktrininde önleyici meşru müdafaa/anticipatory self-defense veya müşterek müdafaa/collective self-defense tartışmaları çerçevesinde meşruiyet sorunlarına yol açmıştır (O’Meara, 2022: 290). Bu durum realizmin öngördüğü güvenlik kaygısı ile hukuki meşruiyet arayışı arasındaki gerilimi ortaya koymaktadır. Bölgesel düzeyde ABD’nin görece çekilmesi ve çok-kutupluluğun artışı boşluk algısını besleyerek orta ölçekli aktörlerin -Türkiye, İran, Suudi Arabistan, İsrail- daha iddialı dengeleme ve kayma stratejilerine yönelmesini tetiklemiştir. Bu bağlamda 2011 sonrası ittifak kalıplarının kurumsallaşmamış, ad hoc ve hızla değişebilen bir likit ittifaklar doğasına evrildiği tespit edilmektedir. Uluslararası hukuk açısından bu akışkanlık, kolektif güvenlik sisteminin -BM Güvenlik Konseyi- işlevsizlik sorununu derinleştirmektedir. Örneğin Suriye iç savaşında Güvenlik Konseyi’nin vetolar nedeniyle etkin bir karar alamaması, bölge devletlerini kendi güvenlik normlarını ve koalisyon-temelli müdahalelerini üretmeye itmiştir. Realist perspektif bu durumu güç boşluğu olarak okurken, hukuk düzeni bakımından bu tür fiili koalisyonların BM Şartı’ndaki yetki mimarisini aşındırdığı görülmektedir.

Türkiye özelinde denge siyaseti ile kayma/hedging pratikleri, Rusya ve Çin’le seçici işbirlikleri sürdürülürken NATO ve AB ile kurumsal bağların tamamen koparılmaması şeklinde tezahür etmiştir (Aydın-Düzgüt vd., 2025: 8). Bu durum yapısal baskılar ile iç politika motivasyonlarının -rejim güvenliği, meşruiyet üretimi- iç içe geçtiği bir dış politika rasyonalitesine işaret etmektedir. Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanları ve enerji rekabeti üzerinden tırmanan krizler, bu rasyonalitenin jeopolitik ve jeo-ekonomik boyutlarını birlikte harekete geçirmiştir. Burada hukuki boyut özellikle belirgindir: BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS, 1982) çerçevesinde Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ve kıta sahanlığına ilişkin hükümler, Türkiye ile Yunanistan/Kıbrıs arasındaki anlaşmazlığın merkezindedir. Türkiye BMDHS’ye taraf olmamakla birlikte hakça ilkeler ilkesini öne sürerken, Yunanistan ve Kıbrıs adaların da tam etkiyle MEB üreteceğini savunmaktadır (Acer, 2021: 104). Bu hukuki tartışma, realist güç politikalarının sahadaki yansımalarıyla birleştiğinde bölgeyi sıcak çatışma eşliğine getirmiştir.

Orta Doğu’da enerji kaynakları kritik öneme sahip stratejik bir meta olup, bu kaynaklar ve nakil yolları üzerindeki kontrol uzun süredir güç politikasıyla iç içe geçmiş durumdadır. Bu bağlamda, 2020’lerde enerji jeopolitiği, özellikle Doğu Akdeniz ve Körfez’de, realist yaklaşımların ve uluslararası hukukun kesiştiği bir alan

olmaya devam etmektedir. Doğu Akdeniz’de, 2010’larda önemli açık deniz gaz sahalarının keşfi, kıyı devletleri -Yunanistan, Kıbrıs, Türkiye, Mısır, İsrail, Lübnan- arasında deniz haklarını talep etmek için bir yarış başlatmıştır. Uluslararası hukuk, özellikle BMDHS, MEB ve kıta sahanlıkları için bir çerçeve sağlamakta, ancak tüm bölgesel aktörler bu çerçevenin uygulanması konusunda hemfikir değildir (Acer, 2021: 105). 2019 yılına gelindiğinde, Türkiye hariç bir dizi ülke, doğu Akdeniz’deki gazın çıkarılması ve potansiyel olarak Avrupa’ya ihraç edilmesi konusunda işbirliği yapmak üzere Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nu (EMGF) kurdu. Türkiye’nin bu yeni forumdan Yunanistan, Güney Kıbrıs, Mısır ve İsrail’in öncülüğünde, AB ve ABD’nin desteğiyle dışlanması, çıkarlarına yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır (İpeka ve Gürb, 2021, 15). Buna karşılık Türkiye, iddialı bir politika izleyerek 2019 yılında Libya’nın Trablus hükümeti ile iddialarını genişleten tartışmalı bir deniz sınırı anlaşması imzaladı ve donanma eşliğinde sondaj ve sismik gemileri tartışmalı sulara gönderdi. Bu durum 2020 yılında gergin bir çıkmaza yol açtı, hatta Türkiye’nin bir araştırma seferi sırasında Yunan ve Türk savaş gemilerinin çarpışması, enerji yarışının çatışmaya ne kadar yaklaştığını göstermiş oldu. Her iki taraf da birbirlerini uluslararası hukuku ve egemenliği ihlal etmekle suçladı. Yunanistan ve Güney Kıbrıs, Türkiye’nin sondajını kendi MEB’lerine yasadışı bir tecavüz olarak kınarken, Türkiye ise Yunan adalarının iddialarının aşırı ve haksız olduğunu ve Kuzey Kıbrıs’ın kaynaklardan pay alma hakkına sahip olduğunu savundu (İpeka ve Gürb, 2021: 17). Dolayısıyla, tarihi deniz anlaşmazlıklarının üzerine eklenen enerji kaynakları rekabeti bölgedeki gerilimi yoğunlaştırmış ve Yunanistan ve Türkiye’yi savaşın eşiğine getirmiştir. Bu gerginlik NATO’nun arabuluculuğu sayesinde bir çatışma önleme mekanizması kurularak diplomasinin yeniden başlatılmasıyla yumuşatılmıştır. Ancak Doğu Akdeniz olayı, enerji rezervlerinin nasıl güç gösterisinin katalizörü haline geldiğini ve rakip devletlerin yasal argümanları hem kılıç hem de kalkan olarak kullandığını ortaya koymuştur.

Görüldüğü üzere Orta Doğu bölgesinde enerji kaynakları hem zenginlik hem de rekabet kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu yeni bir hikâye olmasa da, dinamikler değişmiş, ABD’deki kaya gazı patlaması sonrasında Körfez petrolüne bağımlılığı azalmıştır. Ancak Çin ve diğer Asya güçleri daha bağımlı hale gelmiş ve Körfez üreticilerine yeni müşteri ittifakları sağlamıştır. Bu nedenle Suudi Arabistan ve BAE ile Rusya’yı da içeren OPEC+ bazen ABD’nin tercihlerine aykırı olarak, koordineli üretim kesintileri veya artışları uygulamaktadır. Bu, Körfez devletlerinin ekonomik çıkarlarını gözetenek özerkliklerini ortaya koyduklarının bir işareti olarak görülmektedir. Dolayısıyla enerji politikaları, egemenlik ve deniz hakları gibi hukuki konularla da iç içe geçmiş bulunmaktadır. Bu durumda genel çerçevede kabul göreni uluslararası hukukun ideal olarak deniz sınırlarının belirlenmesi ve kaynakların paylaşımını düzenlemesi, ancak görüldüğü üzere hukuki yorumlar farklılaştığında devletler güç temelli çözümlere yani deniz kuvvetleri konuşlandırılmasına ve münhasır bloklara geri dönebilmektedirler. Özetle, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’deki enerji jeopolitiği klasik realist davranışı yansıtmaktadır: devletler, güçlerini veya güvenliklerini artıran kaynakların kontrolü için rekabet etmekte ve bu çıkarları güvence altına almak için çatışmanın eşiğine kadar gitmektedirler. Aslında uluslararası hukuk, talepler için bir çerçeve sağlamakta (ve aslında, her taraf hukukun kendi tarafında olduğunu ısrarla savunduğundan) ancak yorumlar çeliştiğinde, diplomatik konsensüs veya yaptırımla desteklenmedikçe sınırlı bir etkiye sahip olması kaçınılmazdır. Enerji rekabeti, bu nedenle, bölgedeki çatışma ve bir arada yaşama arasındaki daha geniş dengeyi yansıtan, hem işbirliği (ortak forumlar veya OPEC anlaşmaları gibi) hem de çatışma için bir kıvılcım noktası olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak realist-yapısalcı okuma, söz konusu davranış kalıplarını güç dağılımı ve algılanan tehdit parametreleriyle açıklarken; uluslararası hukuk düzleminde devletlerin bu tehdit algılarını meşrulaştırmak için hukuki söylemleri stratejik araç olarak kullandığını ortaya koymaktadır. İttifak tercihlerinin kalıcılıktan ziyade konjonktürel tehdit algısına duyarlı olması, hukuki argümanların seçici kullanımı ile paralel ilerlemektedir. Örneğin Libya ile Türkiye arasında 2019’da imzalanan Deniz Yetki Alanları Mutabakat Muhtırası, hem realist bağlamda Doğu Akdeniz’de nüfuz mücadelesinin aracı olmuş hem de uluslararası hukukta res inter alios açta (bir antlaşma üçüncü bir devletin rızası olmadan o devlete ne hak ne de yükümlülük doğurur.) tartışmalarını gündeme getirmiştir (VAHS, m.34). Neo-realizm açısından Türkiye bu hamleyle sistemde manevra alanı yaratmaya çalışırken; hukuk bakımından anlaşmanın üçüncü taraf devletlere etkisi tartışmalı kalmıştır.

3. LİBERALİZM, NEO-LİBERALİZM VE ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA ORTA DOĞU’DA İŞBİRLİĞİ, KURUMLAR VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

Günümüz Türkiye’sinin Orta Doğu’daki rolü önemli ölçüde yeniden düzenlendi. Arap Baharı sırasında iddialı bir bölgesel hâkimiyet peşinde olan Türkiye, 2020’lerin başında giderek daha fazla izole olduğunun farkına varmış, komşularıyla ilişkilerini düzeltmek için iddialı sınır ötesi askeri operasyonları diplomatik saldırılarla dengelemeye çalışmıştır. Bu gelişmeler, liberalizm ve neoliberal kurumsallık idealleri ile uluslararası hukukun

kısıtlamaları, özellikle devlet egemenliği, müdahale hakları ve insani ilkeler dikkate alınarak, sınır ötesi müdahalelerin, bölgesel işbirliği çabalarının ve küresel güçlerle etkileşimlerin incelenmesi gerekmektedir.

Liberal uluslararası ilişkiler teorisi, devletlerin işbirliği, kurumlar ve normlara bağlılık yoluyla barış ve karşılıklı fayda sağlayabileceğini savunmaktadır. Liberaller, anarşik bir uluslararası sistemde bile çatışmanın kaçınılmaz olmadığını, karşılıklı bağımlılık, demokrasi ve uluslararası kuruluşların istikrarı teşvik edebileceğini iddia etmektedirler (Keohane ve Nye. 1989: 32). Realizmin sıfır toplamı güç mücadelelerine odaklanmasından farklı olarak, liberal teori kolektif güvenlik, ekonomik entegrasyon ve hukukun üstünlüğünü vurgular ve genellikle düzenin temeli olarak fikirler ve kurumlara odaklanırlar. Pratikte bu, liberal düzenin temel taşları olan müdahale etmeme, insan hakları ve insani işbirliği gibi ilkelerle, uluslararası hukuka ve devletlerin egemenliğine saygı duymak ve anlaşmazlıkları güç kullanmak yerine diplomasi yoluyla çözmek anlamına gelmektedir (Moravcsik, 1997: 514). Görüldüğü üzere liberal teori, devletlerin sadece güç mücadelesiyle değil, aynı zamanda uluslararası hukuk, kurumlar ve normlar aracılığıyla işbirliği yapabileceğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, uluslararası hukukun meşruiyet üretme kapasitesine atıfla devletlerin uzun vadeli kazanımlar uğruna kısa vadeli çıkarlarından fedakarlık edebileceğini savunmaktadır. Neo-liberal kurumsallık da anarşik bir sistemde dahi kurumlar sayesinde işbirliğinin sürdürülebilir olabileceğini vurgulamaktadır. Orta Doğu'da bu kuramsal beklentilerin çoğu zaman sınırlı kalmasına karşın, 2020 sonrası dönemde belirli alanlarda uluslararası hukuk temelli işbirliği pratiklerinin görünür olduğu söylenebilir. Dolayısıyla tarihsel olarak liberal idealler için zorlu bir ortam olan Orta Doğu'da, etkili çok taraflı kurumların yetersizliği ve otoriter rejimlerin ve çatışmaların yaygınlığı liberal normların erişimini sınırlamıştır.

Neo-liberal kurumsallık, kendi çıkarlarını gözetken devletlerarasında işbirliğini mümkün kılan uluslararası kurum ve rejimlerin önemini vurgulayan liberal fikirleri temel almaktadır. Anarşi ve rasyonel devlet davranışına ilişkin realist öncülü kabul etmekle birlikte, neo-liberal kurumsallık savunucuları kurumların anarşinin belirsizliklerini azaltabileceğini ve sürdürülebilir işbirliğini kolaylaştırabileceğini savunurlar (Milner, 2009: 5). Devletler, güvenlik ittifaklarından ticaret anlaşmalarına kadar ortak sorunları ele almak için rejimler, antlaşmalar ve örgütler kurmuşlardır. Bu kurumlar, maliyetleri azaltan, şeffaflık yoluyla güveni artıran ve karşılıklı beklentileri yaratan kurallar, normlar ve diyalog forumları sağlamaktadır. Böylece devletler, özellikle anlaşmaların uygulanması ve bilgi paylaşımı mümkün olduğunda, sürekli çatışmaya başvurmak yerine işbirliği yapmanın uzun vadeli çıkarlarına uygun hizmet edeceklerdir. Orta Doğu bağlamında, neo-liberal kurumsallık, devletlerin karşılıklı bağımlılığı yönetmek için işbirliği çerçeveleri -su paylaşımı, güvenlik veya ekonomik kalkınma gibi konularda- daha da görünür olmaktadır. Ancak, Orta Doğu'nun kurumsal yapısı zayıf, parçalanmış ve bağlayıcı kurumsal taahhütlerden ziyade, geçici ve hızla değişen işbirliği modelleriyle karakterize edilmektedir. Astana süreci (Suriye'de Türkiye, Rusya ve İran'ın dahil olduğu) veya kısa ömürlü İslam Askeri İttifakı, kalıcı kurumlardan ziyade belirli konulara odaklanan koalisyonlara örnek teşkil etmektedir (Tank, 2025: 4). Yine de, 2020 sonrası dönemde, İsrail ile birkaç Arap devleti arasında imzalanan Abraham Anlaşmaları gibi kurumsallaşmış işbirliğine yönelik önemli adımlar atılmış ve bu da kalıcı çatışmanın yerine diplomatik ve ekonomik faydaların giderek daha fazla kabul gördüğünü göstermektedir.

Uluslararası hukuk, liberal uluslararası düzenin önemli bir parçasını oluşturmakta ve özellikle güç kullanımı konusunda devletlerin davranışlarına ilişkin normatif kuralları belirlemektedir. BM, devlet egemenliği, toprak bütünlüğü ve müdahale etmeme ilkeleri bağlamında, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanımı veya güç kullanma tehdidini yasaklamaktadır (BM Şartı, 2(4)). Klasik Vestfalyan normların savaşı önleme amacına, 20. yüzyılın sonlarında mutlak egemenliğe meydan okuyan insani normlar eşlik etmiştir. Özellikle, insani müdahale doktrini ve koruma sorumluluğu ilkeleri, bir devletin kendi halkına karşı kitlesel zulümler işlediği veya bunları önleyemediği durumlarda, uluslararası toplumun sivilileri korumak için müdahale edebileceğini savunmaktadır (Bellinger, 2020: 398).

Orta Doğu çatışmaları için, uluslararası hukuk dış müdahaleleri değerlendirmek için bir çerçeve sağlamıştır. Ev sahibi devletin rızası veya BM onayı olmadan gerçekleştirilen sınır ötesi askeri operasyonlar, ilk bakışta egemenliğin ihlali olarak değerlendirilmiş ancak, bu tür eylemlere katılan devletler, operasyonlarını 51. maddede yer alan meşru müdafaa veya diğer yasal istisnalarla yasal gerekçeler sunmuşlardır. Örneğin, ABD ve koalisyon ortakları, Irak'ın toplu meşru müdafaa ve Suriye rejiminin IŞİD tehdidini ortadan kaldırmadaki başarısızlığına ilişkin isteksiz veya aciz/unwilling or unable doktrinini gerekçe göstererek Suriye'ye IŞİD'e karşı müdahale etmiştir (Deeks, 2012: 487). Rusya da Esad hükümetinin daveti üzerine Suriye'ye müdahale ederek rıza olduğunu iddia etmiştir. Türkiye de Suriye ve Irak'a yaptığı müdahaleler için yasal argümanlar geliştirmiştir. Türkiye'nin eylemlerini uluslararası hukukun merceğinden incelemek, özellikle egemenlik, iddia edilen müdahale hakkı ve insani hukukun uyumu açısından hem jus ad bellum (güç kullanma hukuku) hem de jus in bello (savaş hukuku) yönlerini değerlendirmek anlamına gelmektedir (Koutroulis, 2016: 832).

Görüldüğü üzere, liberal ve neoliberal teoriler işbirliğine dayalı, yasalara uygun davranış beklentileri yaratırken, gerçek jeopolitik manzara devletleri realpolitik'e itebilmektedir. Uluslararası hukuk, yasal sınırları ve gerekçelendirme standartlarını belirlemektedir. Örneğin, Suudi Arabistan ile İran arasında 2023 yılında imzalanan normalleşme anlaşması, yalnızca jeopolitik bir dengeleme değil; aynı zamanda Viyana Sözleşmesi'nin diplomatik ilişkileri düzenleyen normlarına yeniden atıfla ikili ilişkilerin kurumsallaştırılması yönünde olumlu bir adımdır. Bu anlaşmada Çin'in arabulucu rolü, BM Şartı'nda yer alan barışçıl uyumsuzluk çözümü bölgesel düzeyde alternatif aktörlerce desteklenebileceğini göstermiştir.

Türkiye'nin dış politikasında da liberal yaklaşımlar belirginleşmektedir. 2016 sonrasında Batı ile ilişkilerde yaşanan kırılmalar, Ankara'yı AB ile Gümrük Birliği güncelleme müzakereleri ve göç mutabakatı gibi konularda hukuki bağlamda işbirliğini sürdürmeye yöneltmiştir. Göç mutabakatı (2016) doğrudan bir uluslararası anlaşma niteliği taşımamakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve 1951 Mülteciler Sözleşmesi bağlamında hukuki tartışmaları tetiklemiştir. Türkiye, Suriyeli mülteciler için yaptığı düzenlemeleri insani sorumluluk temelinde meşrulaştırırken, Avrupa tarafı çoğunlukla uluslararası mülteci hukukunun yük paylaşımı ilkesini ihmal etmekle eleştirilmiştir (Weber, 2017: 18). Liberal kuram açısından bu mutabakat, devletlerin çıkarlarını ortak bir normatif çerçeveye dayandırarak işbirliği yapabileceğini, ancak hukuki yükümlülüklerin çoğu kez asimetrik bir biçimde uygulandığını ortaya koymaktadır.

Neo-liberal kurumsalcılık, Orta Doğu'da özellikle enerji ve deniz hukukuna ilişkin anlaşmalarda kendini göstermektedir. Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun (2019) kuruluşu, farklı çıkarları olan devletlerin -Mısır, İsrail, Yunanistan, Güney Kıbrıs- enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda işbirliği yapabilmesini sağlamıştır. Bu süreçte BMDHS (1982) temel referans olmuştur. Türkiye foruma dahil edilmediği için bu kurumsal yapılanmayı eleştirmiştir; fakat hukuki açıdan bakıldığında, forumun BMDHS hükümlerine dayanarak meşruiyet kazandığı görülmektedir. Bu durum, liberal kurumsalcılığın öngördüğü üzere uluslararası hukuk normlarının tarafsızlık iddiasıyla kurumsal dışlayıcılığa da yol açabileceğini göstermektedir.

İran Nükleer Anlaşması (JCPOA, 2015) ise liberal kurumların hukuki düzenleme kapasitesine örnek teşkil eden bir başka vakadır. Her ne kadar 2018'de ABD'nin çekilmesiyle anlaşma zayıflamış olsa da, bu süreçte Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetimleri aracılığıyla uluslararası hukukun doğrulama mekanizmalarının işlediği görülmüştür. JCPOA, liberal teorinin işbirliği ve kurumlar argümanını desteklemiş, ancak anlaşmadan çekilen büyük güçlerin etkisiyle sürdürülebilirliğin zayıf olduğunu göstermiştir (Rees, 2023: 18). Bu örnek, liberalizmin uluslararası hukuka verdiği önem ile neo-realizmin güç merkezli açıklamaları arasında köprü kurmaktadır.

Türkiye'nin iç politika dinamikleri de dış politikasının hukuk zemininde okunmasını gerektirmektedir. Liberal teorinin demokratik barış argümanı bağlamında, Türkiye'deki demokratik gerilemenin dış politika söylemine yansması dikkat çekicidir. Özellikle insan hakları ihlalleri, Avrupa Konseyi'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının uygulanmaması bağlamında Türkiye'yi uluslararası hukuk açısından eleştirilerin odağına yerleştirmiştir. Liberal kuram bu noktada, uluslararası hukukun sadece işbirliğini kolaylaştıran değil, aynı zamanda devlet davranışlarını sınırlandırmayı amaçlayan bir mekanizma olduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla liberal bakış açısıyla, Türkiye'nin tek taraflı güç politikasından diplomatik angajman ve kurum inşasına doğru bir dönüşüm içerisinde olması, daha önce anlaşmazlık yaşadığı ülkelerle diyalogu yeniden kurması, askeri çatışmalardan ziyade diplomatik ve ekonomik çözümleri önceliklendiren yeni Orta Doğu ruhuna uyum sağlayarak ticaret ve bölgesel projelerde işbirliği arayışına girdiği görülmektedir. Böylece Türkiye'nin, rejimleri domine etmeye veya devirmeye çalışmak yerine, "kazan-kazan" ekonomik karşılıklı bağımlılığa odaklanarak ve bölgesel platformlara katılarak neo-liberal beklentilere daha uygun hareket etmeye başladığı söylenebilir. Ancak Türkiye'nin bu dönüşümü kısmi ve pragmatik olmuştur. Bu, liberal idealizme topyekûn bir dönüş değil, stratejik bir rota değişikliği olarak okunmalıdır. Türkiye, retoriğini yumuşatıp diplomatik ilişkilerini iyileştirirken, temel güvenlik çıkarlarından veya çatışma bölgelerindeki askeri varlığından vazgeçmemiştir. Dolayısıyla Ankara işbirliğinden bahsederken, Suriye ve Irak'ta sınır ötesi askeri operasyonlarına devam etmesi, yakınlaşma ve sert güvenlik önlemlerinin bir arada varlığına, liberal ve realist dürtülerin karışımını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, liberal ve neo-liberal yaklaşımlar, uluslararası hukuku devletlerin çıkarlarını koordine eden bir kurumsal çerçeve olarak tanımlarken, Orta Doğu örneğinde bu çerçevenin hem işbirliği hem de dışlama işlevi gördüğü görülmektedir. Türkiye'nin AB ile göç ve ticaret alanındaki düzenlemeleri, Doğu Akdeniz'deki dışlanmışlığı, JCPOA sürecindeki kırılmalar ve AİHM kararları, bu kuramların öngördüğü normatif işlevlerin sınırlılıklarını ve potansiyellerini ortaya koymaktadır.

4. KLASİK VE ELEŞTİREL JEOPOLİTİK İLE ULUSLARARASI HUKUK: MEKÂN, SÖYLEM VE NÖRMLERİN ÇATIŞMASI

Türkiye'nin Orta Doğu politikası, klasik jeopolitik strateji, eleştirel jeopolitik söylem ve uluslararası hukuk normları arasındaki dinamik etkileşimi yansıtmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Suriye, Gazze ve Doğu Akdeniz'de stratejik çıkarları ve ideolojik söylemleri uluslararası hukuk ilkeleriyle nasıl bağdaştığı analiz gerektirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin güvenlik ve tarihi misyon gibi stratejik anlatıları ve askeri müdahaleler ve toprak talepleri gibi maddi politikaları, egemenlik, müdahale hakkı ve insani hukuk ışığında karşılaştırılmalıdır. Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları ve iddialı tutumları, jeopolitik hırslar ile uluslararası hukuki kısıtlamalar, geniş kapsamlı bir yorumla meşru müdafaa ve ahlaki sorumluluk kavramlarıyla meşrulaştırılan bir çizgide yer almaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin eylemleri sahadaki güç dinamiklerini yeniden tanımlarken, aynı zamanda yasallık ve meşruiyet konusunda tartışmalara da yol açmaktadır. Türkiye, Suriye'ye yapılan askeri müdahalelerden Doğu Akdeniz'deki silahlı diplomasiye ve Filistin davasını açıkça savunmaya kadar, dış politikasını klasik jeopolitiği -coğrafya ve güce dayalı stratejik avantajın peşinde koşma- kritik jeopolitiğin unsurlarıyla -rolünü meşrulaştırmak için anlatılar ve kimlikler inşa etme- birleştirmiştir. Bu politikalar, devlet egemenliğini ödüllendiren, saldırganlığı yasaklayan ve insani ilkeleri savunan karmaşık bir uluslararası hukuk ortamında ortaya çıkmıştır.

Klasik jeopolitik, bir devletin dış politikasının coğrafi belirleyiciler, maddi güç ve hayatta kalma ve hâkimiyet gibi stratejik zorunluluklar tarafından yönlendirildiği şeklindeki geleneksel realist görüşü ifade etmektedir. Mackinder ve Mahan gibi stratejistler tarafından öncülüğü yapılan bu yaklaşım, coğrafya üzerindeki kontrolün siyasi güce dönüştüğünü varsaymaktadır. Türkiye bağlamında klasik jeopolitik, stratejik derinlik arayışında kendini göstermektedir (Mangır, 2020: 34). Örneğin Katar ve Somali'de askeri üsler kurulması, Suriye, Irak ve Libya'daki askeri varlığı, ulusal çıkarları korumak için uygulanan mekânsal stratejinin örneklerindendir. Bu tür hamleler, devletlerin güvenliği sağlamak için çevrelerini aktif olarak şekillendirmeleri gerektiği yönündeki realist varsayımları yansıtmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, kararlı bir aktör olmak için kritik alanlar üzerinde kontrolü sağlamanın yanı sıra, her türlü diplomatik çözümde söz sahibi olmayı talep etmesi gerektiği inancı taşımaktadır. Klasik jeopolitik mantık çerçevesinde Türkiye'nin eylemleri, tehditlerin -terör grupları, rakip devletler ve fırsatların -güç boşlukları, kaynaklar- fiziksel coğrafyaya yansıtıldığı ve maddi güçle karşılandığı algılanan bir güvenlik ortamına yanıt vermektedir.

Görüldüğü üzere klasik jeopolitik yaklaşım, devletin coğrafi konumunu ve mekânsal gereksinimlerini ulusal çıkarların belirleyicisi kabul etmekte ve güç, nüfuz bölgeleri ve stratejik alanlar devletin varoluşsal gereklilikleri olarak görülmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu'da enerji hatları, deniz yetki alanları ve askeri üsler devletlerin güç projeksiyonu araçları haline gelmiştir. Uluslararası hukuk açısından bu durum, BM Şartı'nın kuvvet kullanma yasağı (madde 2/4) ile toprak bütünlüğü ilkesi ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin, Suriye'de farklı aktörlerin askeri varlığı -Türkiye, Rusya, ABD, İran- klasik jeopolitik okumada güç mücadelesi olarak görülsede, hukuk düzleminde bu varlıkların büyük kısmı davetsiz müdahale tartışmalarını gündeme getirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Mavi Vatan doktrini, klasik jeopolitiğin mekânsal güvenlik mantığını yansıtan güncel bir örnektir. Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarını geniş ulusal çıkar alanı olarak kavramsallaştıran bu yaklaşım, uluslararası hukukta BMDHS (1982) ve teamül kuralları ile çelişen iddialar ortaya koymaktadır. Türkiye'nin BMDHS'ne taraf olmaması, hak iddialarını hakça ilkeler üzerinden temellendirmesi, Yunanistan ve Kıbrıs'ın ise ada devletlerine tam etki tanıyan hükümlere dayanması, jeopolitik taleplerin hukuki yorumlarla meşrulaştırıldığını göstermektedir. Bu bağlamda klasik jeopolitik, devletlerin uluslararası hukuku çoğu kez stratejik amaçlarına uyarladığını, hukuki araçsallaştırmanın jeopolitik mücadelenin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

Eleştirel jeopolitik, siyasi liderlerin ve politika yapımcıların dil, anlatılar ve sembolik uygulamalar yoluyla coğrafya kavramını nasıl inşa ettiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla coğrafyayı sabit bir kavram olarak ele almak yerine, tehlikeli bölgeler veya tarihi etki alanları gibi kavramlarla söylemler geliştirme, rollerin yeniden tanımlanmasına ve politikaların meşrulaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin Türk yetkililer, Kürt milislerin kontrolündeki Suriye'nin kuzeyindeki bölgeleri sık sık terörist tehdit veya terör koridoru olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım, söz konusu bölgeyi Türkiye'nin ulusal güvenliği için yakın bir tehlike olarak konumlandırmaktadır. Bu tehlike söylemi, iç ve dost kamuoyunun gözünde askeri harekatı meşrulaştırmaya yardımcı olmaktadır. Bir başka örnek ise Doğu Akdeniz'deki Mavi Vatan kavramıdır. Bu tanım da tartışmalı deniz bölgelerini ulusal gurur ve hayatta kalmanın sembolleri haline getiren bir deniz jeopolitik vizyonu olarak görülmektedir. Bu bağlamda eleştirel jeopolitik, varoluşsal tehditler, kutsal görevler veya tarihsel kader gibi bu tür anlatıların, bazı dış politika seçeneklerini mümkün kıldığını bazılarını da marjinalleştirdiğini ortaya koymaktadır (Denizeau, 2021: 23). Örneğin Türkiye, Müslüman dünyasına liderlik etmek için tarihsel bir

sorumluluğu olduğuna veya geniş deniz bölgelerine hakkı olduğuna yönelik iddialarda bulunarak dost kamuoyundan destek toplayan ve rakip iddialara meydan okuyan bir jeopolitik kimlik inşa etmektedir.

Görüldüğü üzere eleştirel jeopolitik, klasik devlet-merkezli mekân anlayışını sorgulayarak coğrafi söylemlerin nasıl inşa edildiğini analiz etmektedir. Bu yaklaşım, devletlerin dış politika stratejilerini kaçınılmaz coğrafi zorunluluklar gibi sunarak meşrulaştırdığına dikkat çekmektedir (Ó Tuathail ve Agnew, 1992: 194). Türkiye'nin son dönemde medeniyet devleti söylemiyle Batı'ya meydan okuyan dış politika çizgisi, eleştirel jeopolitik açıdan bir söylem inşasıdır. Hukuki düzlemde bu söylemin yansıması, Türkiye'nin AIHM kararlarına uyma konusundaki direncinde görülmektedir. İktidar söylemi, hukukun evrensel normlarını Batı merkezli baskı olarak kodlamakta; böylece norm ihlallerini jeopolitik özerklik ve medeniyet vurgusuyla gerekçelendirmektedir.

Uluslararası hukuk, jeopolitik söylemlerle sıklıkla çelişen normatif bir çerçeve sunmaktadır. Burada devlet egemenliği ve müdahale etmeme normu bağlamında, BM Şartı, devletlerin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güvence altına almakta ve meşru müdafaa ya da BM Güvenlik Konseyi'nin onayı dışında güç kullanımını yasaklamaktadır. Türkiye'nin Suriye ve Irak'a yaptığı sınır ötesi operasyonlar, devletlerin rızası olmadan diğer devletlerin topraklarına müdahale edemeyeceği kuralıyla çelişmektedir. Ancak, meşru müdafaa hakkı ve müdahale doktrinleri bağlamında, Türkiye, Suriye ve Irak'ta faaliyet gösteren devlet dışı aktörlere -İŞİD veya PKK ile bağlantılı gruplar- yönelik operasyonları meşrulaştırmak için genişletilmiş bir meşru müdafaa kavramını kullanmıştır. Bunu yaparken tartışmalı isteksiz veya aciz/unwilling or unable doktrinini gerekçe göstererek, ev sahibi devletin kendi topraklarından kaynaklanan tehditleri önleyememesi durumunda Türkiye'nin o topraklarda meşru müdafaa hakkına sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadele kararlarını örtülü bir yetki olarak ve hatta 1998 yılında Suriye ile imzalanan (PKK terörüne karşı mücadeleyi amaçlayan) Adana Anlaşması'nı bir tür rıza olarak göstermiştir. Ancak, Suriye'nin açık bir silahlı saldırısı veya BMGK'nin açık bir yetkisi olmadan, Türkiye'nin tek taraflı müdahaleleri kabul edilebilir müdahalenin sınırlarını zorlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, askeri hareketlerini meşrulaştırmak için R2P'yi kullanmamış (insani krizlerde özellikle Gazze gibi çatışmalarda sık sık uluslararası eylem çağrısında bulunmuş, insani hukuku sürekli olarak gerekçe göstererek, İsrail'in Filistinli sivillere karşı işlediği savaş suçlarını ve soykırım eylemlerini kınamıştır.) bunun yerine meşru müdafaa retoriğine dayanmıştır. Bu noktada eleştirel jeopolitik uluslararası hukuk metinlerinin tarafsızlığını sorgulamaktadır. Örneğin, terör örgütü tanımı BM belgelerinde çoğu kez büyük güçlerin çıkarlarını yansıtan şekilde ele alınmakta; bu da jeopolitik kategorilerin hukuk üzerinden yeniden üretildiğini göstermektedir. Türkiye'nin Suriye'deki operasyonlarını terörle mücadele kapsamında sunması, eleştirel jeopolitik açısından dilsel bir stratejidir; hukuk düzleminde ise meşru müdafaa kavramının genişletilmesi yoluyla uluslararası normun esnetilmesidir. Bu örnek, söylem ile norm arasındaki geçirgenliği gözler önüne sermektedir. Görüldüğü üzere, Türkiye'nin jeopolitik stratejileri, güvenlik ve nüfuz için sınırlarının ötesinde hareket etmeye yönelmekte (klasik jeopolitik) ve bu hamleleri güçlü tehdit ve söylemlerle meşrulaştırmaktadır (eleştirel jeopolitik). Ancak uluslararası hukuk, güç veya zorlamanın nerede, ne zaman ve nasıl kullanılabileceğine dair sınırlamalar getirmektedir. Buna rağmen Türkiye'nin söylemsel gerekçeleri, askeri eylemleri ile dünya düzeninin normatif kısıtlamaları arasındaki boşluğu kapatmaya çalışan bir anlatı-yasallık etkileşimi örüntüsünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, klasik ve eleştirel jeopolitiğin birleşiminde, uluslararası hukukun hem bir kısıtlayıcı hem de araçsallaştırılabilir bir yapı olduğu ortaya çıkmaktadır. Klasik jeopolitik, hukuku çoğu kez ikinci plana atarken; eleştirel yaklaşım, hukukun kendisinin de iktidar ilişkileriyle şekillendiğini savunmaktadır. Orta Doğu'da deniz yetki anlaşmazlıkları, mülteci sorunu, sınır ötesi müdahaleler ve insan hakları ihlalleri bu ikili bakışın çakıştığı alanlardır. Dolayısıyla Türkiye'nin ve diğer bölge aktörlerinin dış politikası, yalnızca güç siyasetiyle değil, aynı zamanda uluslararası hukukun söylemsel ve normatif mücadele alanlarıyla da anlaşılabilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası ilişkiler teorileri, devletlerin dış politika davranışlarını anlamada farklı kavramsal mercekler sunmaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu politikası, yalnızca tek bir kuramsal yaklaşımın açıklamalarıyla kavranamayacak ölçüde çok katmanlı bir görünüm arz etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Orta Doğu politikasını realizm/neo-realizm, liberalizm/neo-liberalizm ve klasik/eleştirel jeopolitik yaklaşımlar ile uluslararası hukuk bağlamında değerlendirme büyük önem taşımaktadır.

Realizm, neo-realizm yaklaşımlar Türkiye'nin Orta Doğu politikası dönemin klasik realist davranışlarıyla -akışkan bir jeopolitik ortamda güç, güvenlik ve nüfuz arayan devletler- karakterize edilmiştir. Türkiye'nin askeri müdahaleleri ve sert güç duruşu, Suudi Arabistan ve İran'ın rekabeti (ve son zamanlardaki pragmatik yumuşama), BAE ve Katar'ın manevraları ve dış güçlerin ölçülü angajmanları, anarşik bir uluslararası sistemde Orta Doğulu aktörlerin bazen yasal normlar pahasına hayatta kalmayı ve avantajı önceliklendirdiğini

göstermektedir. Görüldüğü üzere realizm ve neo-realizm, devletlerin güvenlik kaygısı ve güç dengesi mantığını merkeze almaktadır. Türkiye'nin Suriye'deki sınır ötesi operasyonları veya Doğu Akdeniz'deki askeri tatbikatları bu çerçevede ulusal güvenlik çıkarlarının gereği olarak görülmektedir. Ancak uluslararası hukuk açısından bu operasyonların BM Şartı madde 2(4)'teki kuvvet kullanma yasağı ile madde 51'deki meşru müdafaa hakkı arasında gri bir alanda durduğu açıktır. Realizm, devlet davranışlarını açıklamakta güçlüdür; fakat hukuki meşruiyet sorunlarını ikincil plana atmaktadır. Bu noktada realizm, pratikte devletlerin fiili davranışlarını yansıtırken, hukuk normlarıyla sürekli bir gerilim içerisinde olmuştur.

Realizm/neo-realizm'in teorik beklentileri birçok olay tarafından doğrulanmıştır. Devletlerin merkezi aktörler olmaya devam ettiği ve davranışlarının BM gibi uluslararası örgütlerin etkinliğini bile baltalayabileceği realist merkezli bir bakış açısı görülmektedir. Öte yandan, uluslararası hukuk bağlamında, devletlerin meşru müdafaa iddiaları, BM Güvenlik Konseyi kararlarına başvurma veya yerel ortaklardan onay alma yoluyla olsun, eylemleri için hukuki gerekçelere başvurma ve bir tür meşruiyet arama girişimleri devam etmiştir. Bu durum uluslararası hukukun normatif çerçevesinin yalnızca söylemsel de olsa, bir davranış standardı olarak hâlâ etkili olduğunu göstermektedir. Dahası, Suudi Arabistan-İran normalleşmesi veya İsrail-Arap anlaşmaları gibi diplomatik kararlar, hukuki anlaşmalar ve karşılıklı tanıma yoluyla resmileştirilerek, hukukun yeni statükoları kodlamadaki rolünü ortaya koymuştur. Uluslararası hukuk ilkeleri - egemenlik, saldırmazlık, insani koruma - sivil toplumun, uluslararası medya kuruluşlarının ve bazı devletlerin ihlal edenleri eleştirmek ve baskı altına almak için kullandıkları referans noktaları olmaya devam etmektedir. Ancak, uluslararası hukukun uygulanması, büyük güçlerin birliğine veya gönüllü uyuma bağlı olduğunda seçici uygulamaların ve çifte standartların mevcut olduğu görülmüştür. Örneğin, Batılı ülkelerin Rusya'nın 2022'deki Ukrayna işgaline nasıl sert tepki verdiği veya Arap devletlerinin Türkiye'nin Suriye müdahalesini nasıl kınadığında görüldüğü gibi bir hasmın ihlali yüksek sesle kınanıyor ve cezalandırılıyorken, Yemen'deki Suudi/BAE eylemlerine veya İsrail'in Gazze'deki saldırılarına sessiz kalınıyordu. Bu durum, uluslararası hukukun güvenilirliğini uluslararası toplumun gözünde aşındırmaktadır.

Türkiye'nin dış politikası güç siyaseti ile yasal düzen arasında daha iyi bir denge bulma ihtiyacı hissetmektedir. Türkiye'nin deneyimleri gösteriyor ki, bazı güvenlik hedeflerine güç kullanarak ulaşmak gerekti, ancak bu maliyetleri ve izolasyonları da beraberinde getirdi. Bu da sonrasında diplomasinin kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin uluslararası hukuk argümanlarını kullanarak yaptığı yasal gerekçelendirme anlatısı uluslararası toplumu ikna etmedi ve bunun yerine Türkiye, Suriye'deki kazanımlarını güvence altına almak için jeopolitik pazarlığa -Rusya, ABD ve bölgesel aktörlerle- başvurmak zorunda kaldı. Türkiye ve diğer bölgesel güçler, herkes için faydalı olan istikrarlı bir bölgesel düzenin, en azından prensipte temel uluslararası normlara karşılıklı saygı gerektirdiğine ikna olacaklardır. Bu bağlamda uluslararası hukuk, ortak bir dil işlevi görebilir ve tüm tarafların özlemini çektiği egemenlik ve müdahalesizlik konusunda güvenceler sağlayabilir. Bu yönde ilerlemek için, uluslararası hukuk kapsamında güven artırıcı bazı adımlar gerekmektedir. İlk adımları mevcut anlaşmalara bağlılığın yeniden teyit edilmesi (nükleer yayılmanın önlenmesi taahhütlerinin sürdürülmesi veya bölgesel bir saldırmazlık paktı imzalanması gibi) ve anlaşmazlıkların çözümü için tarafsız arabulucularla (BM veya başka bir kuruluş) iş birliği yapılması (deniz anlaşmazlıklarının Uluslararası Adalet Divanı'na veya tahkime havale edilmesi) gibi unsurlar oluşturmalıdır.

Liberal ve neo-liberal yaklaşımlar ise uluslararası kurumlar ve hukuki normlar aracılığıyla işbirliği olanaklarını vurgular. JCPOA örneği, nükleer silahsızlanma hukukunun işleyişini göstermiş; ancak ABD'nin çekilmesi, bu işleyişin ne kadar kırılgan olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye-AB göç mutabakatı ve Doğu Akdeniz Gaz Forumu gibi örnekler de hukuki çerçevede işbirliği imkânlarını göstermektedir. Fakat liberal kuram, Orta Doğu'da kurumların zayıf kurumsallaşmasını açıklamada sınırlı kalmaktadır. Hukuken bağlayıcı anlaşmaların uygulanmaması veya AİHM kararlarının yerine getirilmemesi, liberal beklentilerin normatif düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukukla kısmen uyum içinde olan Türkiye, eylemlerini yeni kurumsal davranışlara -ateşkesler veya antlaşmalar gibi- dönüştürmesi halinde neo-liberal çerçevede daha etkili olacaktır.

Klasik jeopolitik, coğrafi determinizmi ve stratejik mekânların önemini vurgulayan yaklaşımları içermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Mavi Vatan doktrini, BMDHS hükümleri üzerinden tartışmalı bir hukuki alan yaratmıştır. Eleştirel jeopolitik ise, bu tür söylemlerin hukukun tarafsızlığını sorgulayan diskursif araçlar yani sadece kelimelerin değil; fikirlerin, kimliklerin, güç ilişkilerinin ve anlam dünyasını üreten dilsel/ideolojik çerçevenin olduğunu göstermektedir. Örneğin, terörle mücadele argümanları hem realist güvenlik gerekçesi hem de hukuki araçsallaştırma olarak işlev görmektedir. Burada eleştirel yaklaşım, hukukun da güç ilişkileriyle şekillendiğini vurgulayarak realizmin ve liberalizmin ötesinde bir yorum alanı açmaktadır.

Sonuç olarak, realizm/neo-realizm, devletlerin çıkarlarını ve güvenlik önceliklerini güçlü şekilde açıklarken, uluslararası hukuku çoğunlukla kısıtlayıcı bir dış faktör olarak görmektedir. Bu nedenle devletlerin fiili davranışlarını açıklamada başarılı, fakat hukuki meşruiyet sorunlarını analiz etmede sınırlı kalmaktadır. Liberalizm/neo-liberalizm, kurumlar ve hukuk normlarının işbirliği potansiyeline odaklanmaktadır. Türkiye'nin AB ile bağları veya JCPOA gibi anlaşmalar bu yaklaşımı desteklemektedir. Ancak kurumların zayıf kaldığı ve hukukun uygulanmadığı Orta Doğu bağlamında liberal beklentiler çoğunlukla ideal düzeyde kalmaktadır. Klasik jeopolitik coğrafya ve mekânın belirleyiciliğini ortaya koyarken, uluslararası hukukun bu çıkar mücadelesinde araçsallaştırıldığını göstermektedir. Eleştirel jeopolitik ise hukukun kendisinin tarafsız olmadığını, söylem ve güç ilişkileriyle yeniden üretildiğini vurgulayarak diğer teorilerin sınırlılıklarını aşmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Orta Doğu politikası, hem realist güvenlik kaygılarının, hem liberal kurumsal beklentilerin, hem de jeopolitik söylemlerin iç içe geçtiği bir alan sunmaktadır. Uluslararası hukuk ise bu süreçte hem bir sınır çizici normatif çerçeve, hem de aktörlerin araçsallaştırdığı bir meşruiyet aracı olarak ikili bir işlev görmektedir. Bu durum, teoriler arasındaki gerilimi değil, aynı anda birbirini tamamlayan yönleri de ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin kilit bir aktör olduğu Orta Doğu'nun çağdaş manzarası, iktidar zorunlulukları ile hukukun kısıtlamaları arasındaki süregelen mücadeleye örnek teşkil etmektedir. Realizm, yaşananların çoğunu açıklamaktadır: ulusal çıkar ve güvenlik endişeleri müdahaleleri, ittifakları ve çatışmaları yönlendirmiştir. Uluslararası hukuk, mevcut haliyle bu olayları önlemekte zorlanmış olsa da, nihai çatışma çözümü ve adalet için temel bir ideal ve araç olmaya devam etmektedir. Uluslararası hukuku koruyacak daha güçlü mekanizmalar olmadan, bölgesel istikrar istikrarsız güç dengelerine bağlı olmaya devam edecektir. Bu nedenle, devlet davranışlarını yasal ve kurumsal çerçevelere yerleştirmek barış ve güvenliğe giden yolu daha sürdürülebilir kılacaktır. Geleceğe dair beklentimiz, Orta Doğu liderlerinin, başlangıçta mütevazı ve bölgesel olsa bile, kurallara dayalı bir düzenin, denetimsiz realist politika döngülerinden daha iyi uzun vadeli çıkarlara hizmet edeceğinin farkına varmış olmalarıdır. BM ve diğer seslerin tüm taraflara ısrarla hatırlattığı gibi, uluslararası hukuka bağlılık yalnızca ahlaki bir görev değil, aynı zamanda kalıcı güvenliğin de temelidir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. (2021). "Turkey's Legal Approach to Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean Sea.", *Insight Turkey*, 23(1). 99-114. <https://www.insightturkey.com/articles/turkeys-legal-approach-to-maritime-boundary-delimitation-in-the-eastern-mediterranean-sea>
- Akande, D., Tzanakopoulos, A. (2021). Legal: Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory. *European Journal of International Law*, 32(4), 1299–1307. <https://doi.org/10.1093/ejil/chab109>
- Akgönül, C., Ayaydin, E. (2023). Neoclassical Realist Perspective on Militarization of Turkish Foreign Policy. In: Eslami, M., Guedes Vieira, A.V. (eds) *The Arms Race in the Middle East. Contributions to International Relations*. Springer, (pp. 141–152). https://doi.org/10.1007/978-3-031-32432-1_9
- Aydın-Düzgüt, (2023). Authoritarian middle powers and the liberal order: Turkey's contestation of the EU. *International Affairs*, 99(6), 2319–2340.
- Aydın-Düzgüt, Kutlay, M., ve Keyman, E. F. (2025). Strategic autonomy in Turkish foreign policy in an age of multipolarity: Lineages and contradictions of an idea. *International Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41311-024-00638-w>
- Bazoobandi, (2020). The Middle East North Africa Socio-economic Challenges, Bazoobandi: (Ed.), *The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges*. Palgrave Macmillan.
- Bellinger, M. (2020). The dangers of humanitarian intervention and the responsibility to protect doctrine, and a partial solution. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 27(2), Article 8, 391-408, <https://www.repository.law.indiana.edu/ijgl/vol27/iss2/8>
- BM, "Force" under Article 2(4) of the United Nations Charter, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2404&context=vjtl>
- Chinese Ministry of Foreign Affairs. (2023, March 10). Joint Trilateral Statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran.
- Corten, O. (2021). *The Law Against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law* (2. baskı). Hart Publishing / Bloomsbury.

- Deeks, A. S. (2012). “Unwilling or Unable”: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense. *Virginia Journal of International Law*, 483–550, <https://www.law.virginia.edu/scholarship/publication/ashley-s-deeks/866576>
- Del Sarto, R. A., ve Soler i Lecha, E. (2024). Regionalism and Alliances in the Middle East, 2011-2021: From a “Flash in the Pan” of Regional Cooperation to Liquid Alliances. *Geopolitics*, 29(4), 1447–1473. <https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2268542>
- Denizeau, A., (2021). Mavi Vatan, the “Blue Homeland”: the Origins, Influences and Limits. *IFRI*.1-30, <https://www.ifri.org/en/studies/mavi-vatan-blue-homeland-origins-influences-and-limits-ambitious-doctrine-turkey>
- EPRS. (2020, 3 September). Turkey: Remodelling the eastern Mediterranean Conflicting exploration of natural gas reserves, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652048/EPRS_BRI\(2020\)652048_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652048/EPRS_BRI(2020)652048_EN.pdf)
- Farrell, H., Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Fisher-Onar, N. (2022). Capitulations syndrome: Why revisionist powers leverage memory politics. *Global Studies Quarterly*, 2(4), 1-12.
- Gümüş, A. (2022). Increasing realism in Turkish foreign policy in the post-Davutoğlu era. *Insight Turkey*, 24(4), 167–185. <https://www.insightturkey.com/articles/increasing-realism-in-turkish-foreign-policy-in-the-po>
- Hafner, M., Raimondi, P.P., Bonometti, B. (2023). Geopolitics of Oil and Gas in the MENA Region. In: The Energy Sector and Energy Geopolitics in the MENA Region at a Crossroad. Perspectives on Development in the Middle East and North Africa (MENA) Region. *Springer*, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-30705-8_5
- Hecht, E. (2022). Drones in the Nagorno-Karabakh war: Analyzing the data. *Military Strategy Magazin*, 7(4), <https://www.militarystrategymagazine.com/article/drones-in-the-nagorno-karabakh-war-analyzing-the-data/>.
- İpeka, P., Gürb, V. T. (2021). Turkey’s isolation from the Eastern Mediterranean Gas Forum: Ideational mechanisms and material interests in Energy Politics. *Turkish Studies*, 23(1), 1-30. <https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1925884>
- Jabbour, J. J. (2022). *After a divorce, a frosty entente: Turkey’s rapprochement with the United Arab Emirates and Saudi Arabia* [Policy analysis]. Institut français des relations internationales (IFRI). 1-22, https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/2jabbour_turkey_sa_uae_m
- Jordan, L. V. (2024). “Unwilling or unable”. *International Law Studies*, 103(1), 151-193. Retrieved from <https://digital-commons.usnwc.edu/ils/vol103/iss1/6>
- Kaliber, A., ve Kaliber, E. (2019). From de-Europeanisation to anti-Western populism: Turkish foreign policy in flux. *The International Spectator*, 54(4), 1–16. <https://doi.org/10.1080/03932729.2019.1668640>
- Kardaş, Ş., Sinkaya, B., (2024). Evolution of Türkiye’s engagement in the Middle Eastern regional order: The normalization agenda and beyond. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 8(3), 493–527. <https://doi.org/10.22059/wsps.2024.373676.1422>
- Keohane, R. O., Nye, J. S. (1989). Power and interdependence: World politics in transition. Little, *Brown and Company*.
- Koskeniemi, M. (2005). From apology to utopia: The structure of international legal argument (Reissue with a new epilogue). Cambridge: *Cambridge University Press*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493713>
- Koutroulis, V. (2016). The fight against the Islamic State and jus in bello. *Leiden Journal of International Law*, 29(3), 827–852, doi:10.1017/S0922156516000339 <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/fight-against-the-islamic-state-and-jus-in-bello/7E83694E7FE9F65DF07DB4470CF3D4C2>
- Kutlay, M., ve Öniş, Z. (2021). Turkish foreign policy in a post-Western order: Strategic autonomy or new forms of dependence? *International Affairs*, 97(4), 1085-1104. <https://doi.org/10.1093/ia/iab094>
- Mangır, D. Ş. (2020). Klasik/Geleneksel Devlet-Merkezli Jeopolitik Anlayıştan Eleştirel Jeopolitik Söyleme, D. Ş. Mangır (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Pratikler İKSAD Yayınları*.

- Milner, H. V. (2009). Power, interdependence, and nonstate actors in world politics: Research frontiers (Ed. H. V. Milner ve A. Moravcsik). *Princeton University Press*.
- Moravcsik, A. (1997). Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics. *International Organization*, 51(4), 513–553.
- Nessa, J. J., Kleczkowska, A. (2024). Jus ad bellum series: self-defence against armed non-state actors in the MENA region. *Journal on the Use of Force and International Law*, 11(1-2), 16-49, <https://doi.org/10.1080/20531702.2024.2419762>
- Ó Tuathail, G., ve Agnew, J. (1992). Geopolitics and discourse: Practical geopolitical reasoning in American foreign policy. *Political Geography*, 11(2), 190-204.
- O'Meara, C. (2022). Reconceptualising the right of self-defence against 'imminent' armed attacks. *Journal on the Use of Force and International Law*, 9(2), 278–323. <https://doi.org/10.1080/20531702.2022.2097618>
- Obregón Fernández, A. (2023). Inapplicability of the “unwilling or unable” doctrine in the fight against terrorism: A manifestation of hegemonic international law. *Oñati Socio-Legal Series*, 13(5). 1783–1816, Retrieved from <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1786>
- Paulus, A. (2002). Realism and international law: Two optics in need of each other. *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, 96, 269–272. <https://doi.org/10.1017/S0272503700063539>
- Rees, M. T. (2023). Ontological (in)Security and the Iran Nuclear Deal — Explaining Instability in U.S. Foreign Policy Interests. *Foreign Policy Analysis*, 19(3), 1-21. <https://doi.org/10.1093/fpa/orad013>.
- Singer, J. (2021). The Abraham Accords: Normalization agreements signed by Israel with the UAE, Bahrain, Sudan, and Morocco. *International Legal Materials*, 60(3), 448-463 <https://doi.org/10.1017/ilm.2021.3>
- Süsler, B. (2022). Turkey's involvement in the Libyan conflict: Geopolitics, drones, and power projection. *LSE IDEAS Report*. pp. 1-22, <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/2022-SU-SuslerTurkeyLibya-01a.pdf>
- Tank, P. (2025). The Astana platform for Syria: The limits of a conflict management mediation process, *University of Notre Dame*, 1-9., <https://doi.org/10.7274/28669859.v1>
- The Guardian, (2023, March 10). Wintour, P., Iran and Saudi Arabia agree to restore ties after China-brokered talks <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/10/iran-saudi-arabia-agree-restore-ties-china->
- Trahan, J. (2022). Why the veto power is not unlimited. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 54(1), 191–223. Retrieved from <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol54/iss1/9>
- United Nations. (1969). Vienna Convention on the Law of Treaties. United Nations Treaty Series, vol. 1155, p. 331. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
- United States / Israel / UAE. (2020). Abraham Accords Peace Agreement: Treaty of Peace, Diplomatic Relations and Full Normalization between the United Arab Emirates and the State of Israel. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/UAE_Israel-treaty-signed-FINAL-15-Sept-2020-
- Weber, B. (2017). The EU-Turkey refugee deal and the not quite closed Balkan route. *Democratization Policy Council*, 1-26, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/13436.pdf>